

«6D030100-Құқықтану» мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алу үшін
Темиргазин Роман Хурматуллаевичтің
«Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі
тергеп-тексеру әдістемесінің өзекті мәселелері (ҚР және шетел материалдары
бойынша)» тақырыбына диссертация
АННОТАЦИЯСЫ

Диссертациялық зерттеудің өзектілігі. Тәуелсіз Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде тұрақтылықты қамтамасыз ету ел қол жеткізген оң өзгерістерден көрінеді. Бұл мәселеде нарықтық экономикасы дамыған қазіргі заманғы мемлекет құрудың және оның тең құқылы мүшесі ретінде халықаралық қоғамдастыққа кезең-кезеңімен, бірақ бұлжытпай кірігудің негізі ретінде әділ экономикалық қатынастарды құруға маңызды рөл бөлінеді.

Экономикалық дамудың нарықтық моделін жетілдіру және мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі реформалау қылмыстық құқық бұзушылықтар түріндегі жаңа қатерлердің пайда болуымен байланысты. Халықаралық терроризм тарапынан болатын сын-қатерлер, жаппай қырып-жоятын ядролық, химиялық және бактериологиялық қаруды қолдану мүмкіндігі, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар жалпы қоғамдық және ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіретін қылмыстық іс-әрекеттерге қарсы қылмыстық-құқықтық күрес жүйесінің рөлі мен орнын қайта қарастыруды талап етеді.

Осыған байланысты жаңартылған Азаматтық қорғаныстың болашағы және қалыптасуы ретінде әлеуметтік қауіпті әрекеттерге қарсы тұрудың жаңа тұжырымдамасын құру және жүзеге асырудың шұғыл қажеттілігі туындады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы жалпы қазақстандық қауіпсіздік жүйесінің қажетті құқықтық негіздерін жасайды. Онда «...мемлекет адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсат етіп қояды» делінген.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында «... Қазақстан технологиялық серіктестік, құрылыс үшін ашық юрисдикция ретінде брендке айналуы тиіс...» деп мәлімдеді.

Ел президенті Қ.К. Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында анықталған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жай-күйі мен серпінін сипаттай отырып, «қылмыстың алдын алу жөніндегі жұмыста да проблемалар бар» деп айқындайды. Сондай-ақ, Жолдауда Президент: «табиғи және техногендік апаттар дәуіріне кіргенімізді ескере отырып, төтенше жағдайлар министрлігін қайта құру қажет деп санаймын», - деді.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында айтарлықтай адам шығыны мен елеулі материалдық шығыны бар техногендік сипаттағы төтенше оқиғалардың айтарлықтай жоғары деңгейі сақталуда.

2020 жылғы жағдай бойынша техногендік сипаттағы оқиғалар Қазақстандағы төтенше жағдайлардың жалпы санының 91,2% - ын алып, 5,6 мың жағдайды құрады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қалыптастыратын аса маңызды ережелердің қатарына жеке адамды, қоғамдарды және мемлекеттерді төтенше жағдайлардан және техногендік-қауіпті объектілердегі террористік актілерден қорғау жатады. Бұл бекітудің маңыздылығы Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Даму Стратегиясында бекітілген. Техногендік апаттар мен авариялар қоғам өмірінің көптеген салаларында қауіп төндіреді, сондықтан бұл дереккөздерде техногендік сипаттағы төтенше оқиғаларды сотқа дейін тергеудің криминалистік әдістемесін құру және қылмыстық техногендік апаттар үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту қарастырылған. Техногендік оқиғаларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында криминалистік тактикалық операциялардың тиімділігі техногендік қауіпсіздік саласындағы қылмыстық қызметтің жолын кеседі, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға және объективті шындықты анықтауға ықпал етеді. Техногендік оқиғалардың Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайға теріс әсерінің барған сайын өсіп келе жатқан жағдайында, олардың салдарлары мен ауқымдарының шиеленісуі жағдайында техногендік оқиғаларды сот төрелігінің әділ және тиімді жүйесінің және қоғамдық сенімді нығайтудың факторы ретінде сотқа дейінгі тергеп-тексерудің криминалистік тактикалық операцияларының пәрменділігі мәселесі өзекті етілуде.

Статистикалық деректерге сәйкес 2020 жылдың 6 айында техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың саны 10,2% - ға азайды. Алайда, мұндай оқиғалардың басты үлесін өндірістік және тұрмыстық өрттер құрайды - техногендік сипаттағы барлық жағдайлардың 94,3% - ы, олар өткен жылмен салыстырғанда 11,7% - ға айтарлықтай төмендеді. Қаза болғандар саны – 169 адам және өткен жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 5,6 пайызға артты. Материалдық шығын 933,2 млн теңгеге бағаланып отыр.

Республика аумағында МАЭК, Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының ядролық реакторы және Қазақстан Республикасы Ұлттық ядролық орталығының Атом энергиясы институты пайдаланылады. Ірі өндірістік авариялар туындаған жағдайда осы объектілерде радиоактивті зақымдану аймақтары құрылуы мүмкін. Мәселен, МАЭК-те апат орын алған жағдайда радиоактивті заттармен залалдану аймағы 480 км² құрайды. Радиоактивті заттармен зақымдану аймағында 174,4 мың адам болуы мүмкін. халықтың шығыны болуы мүмкін: алғашқы 4 күнде - 871 адам, 30 күнде - 1500 адам. Алматы қаласына тікелей жақын Алатау кентінде орналасқан Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының ядролық реакторында

авария болған жағдайда радиоактивті заттармен залалдану аймағы 22,4 км² құрайды. Жұқтыру ықтимал аймаққа: күндізгі уақытта - 29,5 мың адам, түнгі уақытта - 18 мың адам түседі.

Осылайша, осы стратегиялық объектілердің қызметіндегі бұзушылықтар қайтымсыз салдарға әкелуі мүмкін: басқарудың жоғалуы, инфрақұрылымның, ұлттық экономиканың немесе әкімшілік-аумақтық бірліктің бұзылуы, ұзақ мерзімге халықтың өмір сүру қауіпсіздігінің нашарлауы.

Ел аумағындағы техногендік қауіпсіздікке төнетін негізгі қатерлердің бірі: қауіпті техногендік объектілерде жұмыстарды ұйымдастыру және жүргізу, оларда авариялар мен апаттардың туындауының алдын алу, өндірісте, тұрмыста және басқа да техногендік-қауіпті салаларда талаптарды сақтау жөніндегі құқықтық қондырғыларды бұзумен негізделген техногендік тәртіпті сақтамау болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, техногендік авариялар мен апаттар қауіптілігі жоғары объектілерде құрылыс нормалары мен ережелерінің талаптарын орындамаудан туындайды.

Қазақстан Республикасы белгілі және әлемдік криминологтар қоғамдастығы таныған талдауларға сәйкес қылмыс деңгейі орташа елдерге жатады.

Сонымен, халықаралық рейтингке сәйкес Crimeindex мәні 2015-2020 жж.46,68-ден 66,51 пунктке дейін өзгерді. 2020 жылғы жағдай бойынша оның мәні 62,02 құрады, бұл 2019 жылы индекстің ең жоғары мәнінен 4,49 тармаққа төмен, бірақ көрсеткіш деңгейінің төмендегеніне қарамастан, Қазақстанның мәртебесі басқа елдерге қатысты өз позициясын нашарлатты және 2020 жылы қылмыс деңгейі бойынша 20-орынды иеленді, ал 2015 жылы ел әлемде 72-орынға жайғасты. Сонымен қатар, 2013 жылдан бастап ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты елдің халықаралық позициясының жақсаруына қарамастан, 2020 жылғы жағдай бойынша қауіпсіздік индексінің мәні 37,98 құрады, бұл 2015 жылға қарағанда 19,34 тармаққа төмен, 2020 жылдан бастап Қазақстан Қауіпсіздік деңгейі бойынша әлем елдері арасында өз позициясын 20-орынға дейін нашарлатты, бұған мемлекеттегі техногендік апаттар мен авариялардың өсіп келе жатқан үрдісі ықпал етті.

ҚР ҚК 276-281-баптарында көзделген техногендік қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп – тексеру әдістемесінің мәселелері өзінің теориялық және практикалық маңыздылығы бойынша қазіргі заманғы заң ғылымы-криминалистиканы дамытудағы түйінді бағыт болып табылады, себебі ол практикаға тікелей шығатын болады, себебі негізгі теориялық ұғымдардың, криминалистика санаттары мен ұсынымдарының өмірде қолданылуын тексеруге мүмкіндік береді. Мұның бәрі қазақстандық құқықтанудың алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі қылмыстарды тергеудің криминалистикалық әдістемесін теориялық қорыту, ҚР ҚК 276-281-баптарында көзделген техногендік сипаттағы қылмыстық құқық

бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеу әдістемесінің негізгі мәселелеріне жаңа ғылыми тәсілді қолдану проблемалары болып табылатындығын растау болып табылады.

Жоғарыда айтылғандар зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Ресми статистикалық деректерді талдау, полиция бөлімшелері жұмысының озық практикасын қорыту көрсетілген проблеманы терең зерттеуге және осындай қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейін ашу мен тергеп-тексеруді жетілдіру жөніндегі ғылыми негізделген ұсынымдарды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мәселенің ғылыми зерттелудәрежесі. Криминалистік әдебиеттерде жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу тактикасы, қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеуді ұйымдастыру және қылмыскердің түрі туралы криминалистік маңызы бар ақпараттың маңызы мәселелері қарастырылды, мұндай ғалымдар – Б. А. Абдрахманов, В. Н. Андросенко, Е. Н. Бегалиева, А. Г. Бронниковым, Н.Г. Ведерниковым, Л. Д. Гаухманом, Л. Г. Горшениным, Ю. В. Иванов, А. Г. Кан, Н.Н. Кипманом, В. Е. Коломейцем, М. Ж. Коршиком, А. И. Лантухом, Е. С. Липка, М. А. Петуховским, М. К. Самалдыковым, В. И. Соколовским, С. С. Степичевым, Н.Г. Шурухнов және тағы басқалар.

Тергеудің сот-медициналық әдістемесін жетілдіру мәселелері көптеген ғалымдардың назарында болды. Сонымен, А.Ф. Аубакиров, А.А. Аубакирова, О.Я. Баев, К.А. Бегалиев, Р.С. Белкин, А.Н. Васильев, И.А. Легрин, А.Ф. Волынский, И.Ф. Герасимов, А.Я. Гинзбург, В.И. Громов, Е.Г. Джакишев, Л.Я. Драпкина, А.А. Исаева, М.Ч. Когамова, А.Н. Колесниченко, В.Е. Корнухова, И.М. Лузгина, Е.И. Макаренко, Г.А. Матусовский, Б.М. Нұрғалиева, В.А. Образцова, Б.Х. Төлеубекова, Е.К. Утебаев, А.Г. Филиппова, Н.П. Яблокова, И.Н. Якимов және басқа авторлар қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерін неғұрлым тиімді сотқа дейінгі тергеу және алдын-алу әдістемесінің негізгі бағыттарын, сипаты мен мазмұнын тұжырымдады.

Әр уақытта техногендік сипаттағы оқиғаларды тергеудің жекелеген мәселелері А.А.Болдарян, С.Т. Джунисбеков, В.И. Елинский, С.М. Колотушкин, П.Н. Коткина, В.Д. Корма, А.П. Онучин, Б.Я. Петелин, А.А. Сафонов, Ю.В. Солодун, Д.Ю. Яковлев және басқа ғалымдардың жұмыстарында қаралды.

Үлкен теориялық және практикалық құндылығы бар бұл жұмыстар, дегенмен, техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеуге байланысты ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелердің барлық кешенін қамтымайды.

ҚР ҚК 276-281-баптарында көзделген техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірқатар маңызды криминалистикалық аспектілері, атап айтқанда: техногендік

сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминалистикалық сипаттамасы, тергеп-тексерудің бастапқы және өзге кезеңдерінің ерекшеліктері, типтік тергеу жағдайлары және т.б. жеткіліксіз дәрежеде зерттелгенін атап өткен жөн.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Диссертациялық зерттеудің мақсаты техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеке әдістемесін әзірлеу, оның құрылымдық элементтерін, олардың мазмұнын, теориялық және практикалық маңыздылығын айқындау және қылмыстық құқық бұзушылықтарды, типтік тергеу міндеттерін ашу, тергеп-тексеру және алдын алу процесінде туындайтын ұсынымдарды тұжырымдау болып табылады.

Аталған мақсатты шешу үшін зерттеу алдына келесі **міндеттер** қойылды:

- техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеу проблематикасына арналған теориялық материалды зерделеу;

- заң әдебиетіндегі техногендік оқиға ұғымын зерттеу және техногендік сипаттағы төтенше оқиғаны криминалистік тұрғыдан оңтайлы анықтауды тұжырымдау;

- техногендік сипаттағы қауіптілігі жоғары объектілерді техногендік қауіпсіздік және криминалистикалық сыныптау саласында қылмыстық ережелерді бұзудың криминалистикалық сипаттамасын әзірлеу;

- техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша анықтауға және дәлелдеуге жататын мән-жайларды анықтау;

- қылмыстық құқық бұзушылықтардың осы тобын тергеу барысында туындайтын типтік тергеу жағдайларын анықтау және талдау, неғұрлым ұтымды тергеу шешімдерін айқындау;

- техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастапқы және кейінгі кезеңде ұйымдастыру мәселелерін қарау;

- бастапқы және кейінгі кезеңде ең үлкен ақпараттық-танымдық маңызы бар негізгі тергеу әрекеттерін анықтау;

- техногенді оқиғаларды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің криминалистикалық тактикалық операцияларының тиімділігін арттыру бойынша құрылымдық-логикалық моделі мен әдістерін әзірлеу;

- техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған профилактикалық шаралар кешенін зерттеу.

Зерттеу объектісі тергеу аппараттары мен жедел-іздістіру бөлімшелері қызметінің техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейін ашу, тергеп-тексеру және болғызбау жөніндегі теориясы мен практикасы болып табылады.

Зерттеу пәні техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру әдістемесінің ерекшеліктерін құрайды.

Зерттеу әдісі мен әдістемесі. Зерттеудің әдіснамалық негізі мен әдістемесі әлеуметтік-құқықтық құбылыстарды, әлеуметтік маңызы бар құбылыстардың өзара шарттылығын және олардың құқықтық салдарын тану процестеріне диалектикалық-материалистік көзқарас, сондай-ақ ғылыми-техникалық прогресс пен экономикалық реформалардың құқық салаларын қалыптастыру процестеріне әсерін диалектикалық түсіну болып табылады: қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу. Зерттеудің негізі елдегі қатынастарды криминализациялау процесінің әлеуметтік мәнін және жеке адамға, қоғам мен мемлекет үшін туындайтын жағымсыз салдарларды философиялық түсіну болды. Сонымен қатар, диссертациялық зерттеу барысында жүйелік-құрылымдық, қызметтік тәсілдер, салыстырмалы-құқықтық талдау ережелері, сондай-ақ қылмыстық құқық теориясы, қылмыстық іс жүргізу құқығы, криминология, криминалистика, жедел-іздігіру қызметі теориясы, заң психологиясы және басқа да құқықтық ғылымдар қолданылды. Жеке-ғылыми әдістер қолданылды: логикалық-семантикалық, тарихи-құқықтық, жүйелік-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық, статистикалық және нақты-социологиялық, сондай-ақ криминалистикалық модельдеу әдісі.

Диссертациялық зерттеудің теориялық негізі қылмыстық процесс, криминалистика, қылмыстық құқық және криминология саласындағы ғалымдар мен мамандардың, атап айтқанда А.Ф. Аубакирова, А.А. Аубакирова, О.Я. Баев, А.О. Балғынтаев, Р.С. Белкин, С.Ф. Бычкова, Б.В. Волженкин, А.Я. Гинзбург, Е.Г. Жакишев, У.С. Джекебаев, С.Т. Джунисбеков, Л.Я. Драпкин, С.Е. Еркенов, А.А. Исаев, Е.И. Каиржанов, А.Н. Колесниченко, В.Е. Корноухов, П.Н. Коткин, В.Д. Корма, Г.А. Мозговых, Б.М. Нурғалиев, Р.Т. Нуртаев, В.А. Образцов, Н.А. Селиванов, Б.Х. Төлеубекова, Е.К. Утебаев, Б.М. Шавер, Н.П. Яблоков және басқалар.

Зерттеудің эмпирикалық базасы ҚР Бас прокуратурасы жанындағы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Төтенше жағдайлар жөніндегі комитетінің, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының статистикалық деректері, жедел-тергеу практикасы, аумақтық полиция органдарының 2015-2020 жылдар аралығындағы Талдамалық материалдары мен шолулары болды. Диссертация зерттеді: 33 қылмыстық іс. Сауалнамалық тәсілмен 80-нен астам тергеушілер, прокурорлық және жедел қызметкерлер сұралды.

Зерттеудің нормативтік базасын Қазақстан Республикасы Конституциясының, Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процестік заңнамасының ережелері, Қазақстан Республикасының өзге де заңдары, сондай-ақ алыс және жақын шет елдердің заңнамасы құрайды.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы мен практикалық құндылығы қылмыстық-құқықтық және криминалистік тұрғыдан техногендік сипаттағы төтенше оқиғаларға анықтама берілгендігінде, бұл ретте жұмыс сотқа дейінгі ашу, тергеу және төтенше техногендік қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша теориялық, ұйымдастырушылық, әдістемелік, тактикалық ережелерді қарауға арналған кешенді ғылыми зерттеу болып табылады. Автор техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеке әдістемесінің жаңа түрін ұсынды. Сондай-ақ автор әзірлеген ережелер ғылыми жаңалыққа ие, онда техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында дәлелденуге жататын мән-жайлар, осы санаттағы істерді сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде туындайтын типтік тергеу жағдайлары, тергеу тобының ұсынылған іс-қимыл жоспары анықталған. Қазақстан Республикасында техногендік сипаттағы төтенше оқиғаларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында іске асырылатын криминалистік тактикалық операциялардың тиімділігін арттыру тәсілдері

Диссертациялық зерттеудің практикалық маңыздылығы автордың жеке криминалистикалық Әдістеме шеңберінде қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы және кейінгі кезеңдерінің негізгі бағыттарын айқындау бойынша практикалық ұсынымдар; қалыптасқан типтік тергеу міндеттерін шешу тактикасы және тактикалық операциялардың мазмұны бойынша ұсынымдар әзірлеуімен анықталады; қылмыстық істердің осы санаты бойынша объективті шындықты анықтау мақсатында дәлелдемелерді тиімді, оңтайлы жинауға, зерттеуге, бағалауға, бекітуге, алып қоюға және пайдалануға ықпал ететін тактикалық және ұйымдастырушылық шешімдер қабылдау жөніндегі ұсынымдар.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер мен қорытындылар. Қорғауға диссертациялық зерттеу барысында алынған және тұжырымдалған, техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру әдістемесін құрайтын мынадай неғұрлым маңызды теориялық ережелер шығарылады.

1. Техногендік сипаттағы төтенше оқиға ұғымын құқықтық санат ретінде анықтау ұсынылды, оны жауапкершілікке әкеп соқтыратын техногендік факторлардың әсері нәтижесінде қоғамдық қауіпті салдарлардың немесе олардың адам тіршілігінің басталу қаупінің басталуына әкеп соқтырған қылмыстық-релеванттық оқиға деп түсіну керек.

2. Техногендік қылмыстық құқық бұзушылықтар деректерін сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеке әдістемесінің мынадай құрылымы ұсынылды, ол мынадай элементтерден тұрады: техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасынан тұратын теориялық негіз; техногендік қауіпсіздік

саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар тобының қаралып отырған криминалистік маңызы бар объектілері туралы криминалистік ақпараттың негізгі көздері; қылмыстық құқық бұзушылықтардың осы түрлерінің криминалистік сипаттамасы; қылмыстық құқық бұзушылықтардың айқындалуға жататын мәселелер; типтік тергеу жағдайлары; оның әртүрлі кезеңдерінде сотқа дейінгі тергеуді ұйымдастыру; жеке тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу тактикасы; техногендік қауіпсіздік саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу.

3. Криминалистикалық маңызды белгілер бойынша техногендік сипаттағы бірқатар қылмыстық құқық бұзушылықтардың бір жіктеу тобына біріктірілді және осы қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминалистикалық сипаттамасы тұжырымдалды. Криминалистикалық сипаттаманың жеке элементтерінің объективті байланысы бар, бұл қылмыстық құқық бұзушылық, оны жасау әдісі, қылмыстық қол сұғушылықтың мәні, оны жасау орны мен уақыты, қол сұғушылық жасаған адам туралы мәліметтер және сол кезде пайда болған іздер туралы бастапқы және дәлелді ақпаратты іздеу үшін криминалистикалық сипаттаманың әр элементін талдау нәтижелерін пайдалануға мүмкіндік береді.

4. Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеудің бастапқы кезеңінде қалыптасқан типтік тергеу жағдайлары жүйелендірілген. Қазіргі тергеу жағдайына байланысты тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін оңтайлы үйлестіру бойынша ұсыныстар жасалды. Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңі үшін мынадай типтік тергеу жағдайлары тән: күдікті белгілі және төтенше жағдай техногендік авария немесе апат түрінде, қоғамдық қауіпті салдарлардың туындауына немесе олардың туындау қаупіне әкеп соққан қауіпті іс-әрекет ретінде айқын көрінеді. Күдікті техногендік оқиғадан кейін тірі қалды, кейіннен ұсталды немесе ол қылмыстық қудалау органдарынан жасырынып қалуы мүмкін; күдікті белгісіз және төтенше жағдай оқиға ретінде Техногенді апат немесе апат түрінде келді, Ұлттық қауіпсіздік қатеріне немесе осы ауданда, өңірде немесе елді мекенде тіршілік әрекетін бұзатын салдардың пайда болуына әкеп соқтырды, алайда мұндай оқиғаның техникалық криминалдық себептері анық емес; төтенше оқиға ретінде Ұлттық қауіпсіздік қатеріне немесе тіршілік әрекетін бұзатын салдардың пайда болуына әкеп соққан айқын емес, алайда мұндай оқиғаның техникалық криминалдық себептері анық емес және

5. Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды ғылыми қорыту негізінде оларды жою жөніндегі шаралар қаралады. Техногендік оқиға болған жерді, заттар мен құжаттарды, жауап алуды, тануды, тінтуді, сот сараптамаларын және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу бойынша тактикалық-әдістемелік ұсынымдар ұсынылады. Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық

бұзушылықтардың алдын алу үшін ғылыми-техникалық құралдарды қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар берілді.

6. Техногендік сипаттағы төтенше оқиғаларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тактикалық операциялардың тиімділігін арттыру үшін Т. Бьюзеннің модификациялау алгоритмі әзірленді. Зерттеудің осы эвристикалық әдісін қолдану құқық бұзушылық туралы ақпараттық өрістің тұтас көрінісін қалыптастыруға, сотқа дейінгі тергеуге қатысушылардың ойлау процестерін басқаруға және ой еркіндігі үшін кеңістікті босатуға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелерінің сенімділігі оның әдіснамасы мен әдіснамасымен, сондай-ақ диссертацияның ғылыми ережелері мен қорытындылары негізделген эмпирикалық базамен қамтамасыз етіледі.

Диссертациялық зерттеудің теориялық маңызы. Жұмыстың теориялық мәні қылмыстық іс жүргізу құқығы теориясын, криминалистика бөлімдерін криминалистикалық тактика және қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерін сотқа дейінгі тергеу әдістемесі ретінде одан әрі дамыту процесінде бірқатар уәделерді қабылдауға болатындығында. Оның бірқатар ережелері техногендік қылмыстық құқық бұзушылықтарды дәлелдеуге байланысты дәлелдемелер теориясының мәнін байытуға мүмкіндік береді.

Практикалық маңыздылығы оның тұжырымдары мен негізгі ережелерін Қазақстан Республикасының арнайы аппараты техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінде пайдалануы мүмкін екендігімен айқындалады. Зерттеу нәтижелерін оқу процесінде де қолдануға болады.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау және енгізу. Автордың негізгі тұжырымдары, ұсыныстары мен ұсынымдары: Scopus базасына кіретін журналдардағы 2 мақала 1) «Approaches to Improving the Effectiveness of Forensic Tactical Operations Implemente During Pre-Trial Investigation of Man-Made Accidents in The Republic of Kazakhstan» Journal of Advanced Research in Law and Economics, [S.l.], v. 9, n. 3(33), p. 1131-1143, dec. 2018. ISSN 2068-696X. Available at:<https://journals.aserspubli shing.eu/jarle/article/view/2567>. Date accessed: 29 dec. 2018. doi: [https://doi.org/10.14505//jarle.v9 3\(33\).42](https://doi.org/10.14505//jarle.v9 3(33).42). 2) «Methods of Pre-Trial Investigation of Criminal Offenses and Content of Its Structural Elements: Case of Kazakhstan»International Journal of Criminology and Sociology, 2020, 9, 325-334 DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.31>; БҒСБК ұсынған 3 журналда:1) «Техногенді сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылық» Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы №1(126)/2019, Астана 2019 ж. 98-105 беттер. 2) «Жоғары қауіптілік техногендік көздеріне байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында дәлелдеуге жататын мән-жайлар» «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық

ғылыми журналы №7/2 2019, Алматы 2019 жыл. 82-89 бет. 3) «Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында іске асырылатын криминалистикалық тактикалық операциялар» «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми журналы №4/4 2020, Алматы 2020 жыл. 106-112 беттер. Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда 3 баяндама жарияланды: 1) «қауіптілігі жоғары техногендік көздердің заңды мәні» Қазіргі заманғы криминалистика: теория, практика, оқыту мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша мақалалар жинағы / авторлар ұжымы; ред.М. Ю. Павлика, С. А. Поляков, Е. А. Ануфриева. - Новосибирск: НГТУ баспасы, 2017. 130-136 беттер 2) «Техногендік авариялар мен апаттарға байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың шетелдік тәжірибесі» Абай Құнанбаевтың 175 жылдығына арналған студенттердің Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы, XI конференция. [Мәтін]: Халықаралық материалдар. студ. ғылыми.-прак. конф., 19 Наурыз 2020 ж. /Ш.А. Курманбаеваның ғылыми ред. – Семей, 2020. - I том. 131-133 бет; 3) «Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы» студенттердің Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы, Абай Құнанбаевтың 175 жылдығына арналған XI конференция. [Мәтін]: халықаралық материалдар. студ. ғылыми.-прак. конф., 19 Наурыз 2020 ж. / под науч. ред.ш. а. Курманбаева – Семей, 2020. - I том. 134-136 беттер. Зерттеу нәтижелерін апробациялау Семей қ.ҚазГЗУ студенттерімен (білім алушыларымен) 6 сағат көлемінде дәрістер және аудиториялық сабақтар түрінде жүргізілді.

Зерттеліп отырған мәселе бойынша бірқатар теориялық ұсыныстар мен практикалық ұсынымдар Қазақстан Республикасы Шығыс қазақстан облысы полиция департаментінің Семей қаласы полиция басқармасының тергеу бөлімі қызметінің практикасына енгізілді.

Диссертациялық зерттеудің көлемі мен құрылымы жұмыстың негізгі мақсаты мен тақырыбына сәйкес келеді. Диссертацияның құрылымы жұмыстың сипатына және зерттеу логикасына байланысты. Диссертация кіріспеден, жеті бөлімнен тұратын үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, қосымшалардан тұрады. Жұмыстың жалпы көлемі-143 м. л. компьютерлік мәтін.